

FOR COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE TEACHER OF MUSIC

YANNA RUSKOVA

ASSOCIATE PROFESSOR PHD AT KONSTANTIN PRESLAVSKY – UNIVERSITY OF SHUMEN

BULGARIA

YANNARUSKOVA@GMAIL.COM

ABSTRACT: THE ARTICLE REVEALS THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE TEACHER OF MUSIC BY ANALYZING IN A CO-MODAL CONNECTION "KEY – A SPECIAL COMPETENCE". HER COMMENT IS UNIVERSAL NATURE, BUT ITS SPECIFICITY DRIVEN RESPONSIVENESS OF MUSICAL ART, OF MUSIC AND PERFORMING ACTIVITY AS THE MAIN TEACHER OF MUSIC AND RELATED COMMUNICATIVE AND EDUCATIONAL PRACTICES.

KEYWORDS: MUSIC TEACHER, COMMUNICATIVE COMPETENCE

Днес ключовите компетентности придобиват все по-голямо значение. Проявяват се във всяка професия, при решаване на професионални задачи при използване на: информация, комуникация, социално-правови основи на поведение на личността в гражданското общество. Базовите компетентности отразяват спецификата на определена професионална дейност (педагогическа, медицинска...). За професионалната педагогическа дейност базови са компетентностите за построяване на професионалната дейност в контекста на изискванията към системата на образование, в случая – висше музикално-педагогическо. Специалните компетентности отразяват спецификата на конкретната предметна или надпредметна сфера на професионална дейност. Те са реализация на ключови и базови компетентности в областта на конкретния учебен предмет, сфера на професионална дейност. Базовите и ключовите компетентности винаги се проявяват в контекста на предмета или предметната област – в специалната компетентност. Разбира се и трите вида са взаимосвързани, развиват се едновременно, което формира и индивидуалния стил на педагогическа работа, създава цялостен образ на специалиста и в крайна сметка обезпечава формирането на професионална компетентност. Проявяват се в процеса на решаване на професионални задачи на различно ниво на сложност, с използване на различни ресурси.

Фундамент, своеобразен „ключ“ за вратата на предметно-съдържателната и специализираната страна на проблематиката са т. нар. ключови компетенции.

Ключовите компетентности във формата на знания, умения и нагласи, подходящи за всеки контекст, са основни за всеки човек в общество, основано на знанието (eurora.eu). Те осигуряват добавена стойност за пазара на труда, социално сближаване и активна гражданска позиция, като предлагат гъвкавост и адаптивност, удовлетвореност и мотивация. Тъй като те трябва да бъдат придобити от всички, тази препоръка предлага референтен инструмент за Европейския съюз, за да гарантират, че тези ключови компетентности са напълно интегрирани в стратегиите и инфраструктурите, особено в контекста на ученето през целия живот. Те трябва да служат, според мнението на съвета на Европа, като основни критерии за качество на образованието. Носят надпредметен характер, формират се основно в средното образование, развиват се в следващ етап и служат за фундамент на компетенциите с професионална насоченост, определят формирането на професионалната компетентност на

подготвяния във ВУЗ специалист. Ключовите компетентности трябва да бъдат придобивани и развивани от младите хора в образованието и обучението им, за да бъдат подготвени за живота на възрастните, особено за трудовия живот, като в същото време се дава основа и за по-нататъшно обучение, самообразование, саморазвитие.

Съществуват различни експертни опити за класификацията им.

На симпозиум „Ключови компетенции за Европа“ през 1996 г. се определят пет компетенции: политически и социални, межкултурни, комуникативни, социално-информационни, персонални.

В. Хутмахер през 1997 г. аргументира, че основните (ключови) компетенции могат да бъдат само две – да се пише и да се мисли; или да бъдат седем – учене, изследване, общуване, коопериране и взаимодействие, мислене, умение да се доведе до край работата, адаптиране към себе си и приемането си [23].

По препоръката на Европейския парламент и на Съвета на Европа от 2005 г. (за обхват и съдържание на ключовите компетенции за учене през целия живот), структурата включва осем основни компетенции: комуникация на майчин език; общуване на чужди езици; математически компетенции и основни компетенции в областта на науката и технологиите; дигитални компетенции; умения за учене; социални компетенции; предприемачески компетенции; културна осъзнатост и творчество.

Националната стратегия за учене през целия живот приема дословно тази класификация.

Ключовите компетенции са многофункционален пакет от знания, способности, отношения, които са необходими на всеки човек за пълноценен личен живот и работа, активна гражданска позиция и ефективно включване в живота на обществото. Те са концепция за преносимост – на същностни характеристики за подготовка на специалисти във всички сфери на живота, защото никога не могат да се окажат във от пазара на труда. Те са общият език между всички участници в образователния процес и потребителите на подготвяните специалисти, независимо от специфичността на определена професия, на професионализъм в определена сфера.

Студентът – бъдещ музикален педагог – трябва да притежава следните характерни за професията ключови компетентности: комуникативна, дигитална, социална, образователна. Разкриването им задължително се свързва и с двумодалната им връзка с овладяваната професия, т.е. те са и ключови, и специални поради спецификата на предметната сфера – музика.

Комуникативната компетентност се разглежда от различни изследователи като:

- Система от вътрешни ресурси, необходими за построяването на ефективно комуникативно действие в определен кръг от ситуации на междуличностни взаимодействия [4];
- Ниво на сформирани междуличностни опит, т.е. обученост за взаимодействие с другите, необходима в рамките на способностите и социалния статус за успешно функциониране в обществото [3];
- Владее на колективна професионална дейност и начини за професионално общуване, формирана социална отговорност за резултатите от своята дейност [9:55-63];
- Способност за ефективно решаване на комуникативни задачи, определяща индивидуално-психологическите особености на личността и обезпечаваща ефективност на общуването и взаимодействието с другите;

- Интегрално, относително стабилно цялостно образование, представящо система от комуникативни свойства, комуникативен потенциал и комуникативно ядро на личността [2];
- Компетентност в общуването: устно, писмено, диалог, монолог, пораждање и възприятие на текст; знание и съблюдаване на традиции, етикет; крос-културно общуване; делова кореспонденция; комуникация на чужд език; комуникативни задачи; опит и готовност за общуване в различни комуникативни ситуации; умения да започваш и да направляваш, контролираш комуникацията [6].

Комуникативната компетентност представлява цялостно, интегративно, многокомпонентно образование, определящо ефективността на общуването, на взаимодействието. Отнесено към педагогическата дейност на музикалния педагог, се разглежда като възможност за успешно и ефективно педагогическо взаимодействие с всички участници в музикално-образователното и музикално-възпитателното пространство за решаване на широк кръг от педагогически задачи.

Педагогическият процес винаги е организация за взаимодействие с обучаваните в различни видове учебно-възпитателна работа. Успешността ѝ се определя от характера и съдържанието на отношенията, възникващи в хода на това взаимодействие. Обучението и възпитанието по своята същност са комуникативен процес. Затова комуникативната дейност на педагога, организацията на поведението и занятията чрез различни видове общуване са условие за успешно обучение и възпитание.

Комуникативна компетентност е сложна личностна характеристика, включваща комуникативни способности и умения, психологически знания за свойствата на личността (характер, темперамент), за психическите състояния и проявяващи се в общуването с хората. Всяко педагогическо действие предполага контакт и водещата роля на учителя в процеса на общуване. За конструирането на този контакт са му нужни не само знания и отчитане на особеностите на обучаваните и на своите собствени такива, но и владеене на методи за построяване на оптимални стратегии за педагогическо въздействие, влияние.

Компетентностният подход в образованието изисква преразглеждане на междуличностното взаимодействие от основата на субект-обектни отношения към субект-субектни такива. Затова комуникативната компетентност на педагога-музикант предполага осъзнато и умело прилагане на информативни, управленски, фатически (основани на контакта) и експресивни функции, а също речеви, паралингвистични и други методи, оптимални за конкретните условия на това взаимодействие.

Комуникацията в професионалната педагогическа дейност изпълнява три основни функции: комуникативна – обмен на информация; интерактивна – за организиране на взаимодействие; перцептивна – процес на възприемане и формиране на образа на другия и установяване на взаимодействие. Затова и критериите за развитие на комуникативна компетентност трябва да съответстват на тези основни функции. Отражават следните основни знания и умения [7; 13; 15:34-35; 19]:

- За вербален и невербален обмен на информация, за провеждане на диагностика на личностни качества на събеседника;
- За изработване на стратегия, тактика и технология за взаимодействие с хората и обучаваните, организирането им за съвместна дейност за постигане на целите на обучение и възпитание;
- За идентифициране на себе си със събеседниците, за разбиране как се възприема от партньорите по общуване, за емпатийност към тях.

Специфичността на комуникативната компетентност на бъдещия учител по музика произтича от спецификата на комуникативната същност на музиката и музикално-изпълнителската дейност като основна дейност на учителя по музика.

В обществено-исторически контекст музикално-изпълнителската дейност е сложна система за вид социална междуличностна комуникация: общество – художник/творец/композитор – музикално произведение – изпълнител/разпространител – критик – реципиент (получател, потребител – слушател) – ефект – общество [18; 16]. Това определя друг важен аспект в разглеждането на музикално-изпълнителската дейност – нейната комуникативна функция, във връзка с това, че музиката е един от мощните информационни процеси, осъществява със средствата на музикалния език като система от устойчиви звукосъчетания заедно с правилата на употребата им [21]. Основавайки се на Х. Аренд, според когото комуникацията е задължително условие за възникване и на публиката [1:66.], отново се утвърждава основната функция на изпълнителя за съществуването на музиката като такава – без него няма музика. Използвайки теорията на Клод Шанън за информацията, моделът на комуникация изглежда така: източник на съобщението – композитор; нотите на произведението – кодиращо устройство; съобщението, което композиторът предава с нотите – музика; канал за предаване на тази информация – музикален инструмент, човешки глас; изпълнителят декодира информационното послание в нотите, като се стреми да го предаде най-добре; слушателите са приемник на съобщението [17]. Комуникативното разбиране на музикално-изпълнителската дейност се утвърждава в изкуствознанието в последните десетилетия (М. Бахтин, Е. Назайкински, В. Медушевски...). Комуникативността е своеобразна системообразуваща линия, около която се разглеждат и глобални, и частни проблеми на музикалната теория и практика. А оттам и в музикалната психология ново измерение получават традиционните психологически въпроси за личността и способностите в музикално-изпълнителската дейност – през призмата на социалното им измерение, с обществено-значимите им функции. Свързано е с възможностите именно чрез музикално-изпълнителската дейност да се осъществява предаване и тиражиране на художествени и културни ценности, развитие и усъвършенстване на личността чрез общуването с музика, за цялостно личностно развитие. Изпълнителят създава музикално-комуникативно събитие – генерира, транслира и прави възможно усвояването на музикално послание и ценности [20]. В първата съставна част на музикално-комуникативното събитие той „съобщава“ музикалната информация с музикална реч (това, което може да се запише на нотен лист се озвучава, интонира – може да се запише като аудио) и с поведение (мимика, жест, пространствени действия – може да се запише във видео-формат); във втората попадат всички участници в този процес – слушателска аудитория. Това подчертава функцията на изпълнителя не като обикновен преносител на информация. Той съчетава в себе си звена от дейността на композитора, слушателя, себе си, за да трансферира налична музикална информация и преживяване, за да стане творец в изпълнението.

Чрез музикално-изпълнителската дейност, в действащата традиционна схема на комуникация (композитор – изпълнител – слушател) между създаващия, предаващия и реципиента в музикално-изпълнителския процес се осъществяват следните три вида комуникация, при централната роля на изпълнителя [8: 272-287]:

- Информационно-комуникативна – разменя се закодирана с изразните средства на музиката информация: звук, форма, съдържание;
- Емоционално-комуникативна – чувства, емоции;

➤ Образно-комуникативна – художествен образ.

Важна страна в теорията на комуникативната функция, съпричастна със социалната психология, е проблемът за взаимодействието и общуването посредством музика, за условията и формите на това общуване. Комуникативната функция служи като средство за художествено общуване. Тя е насочено въздействие на музикалните структури върху процеса и резултата от възприемането; създава благоприятна основа за активно усвояване от слушателите на музикално съдържание в съответствие с условията и целите на комуникацията. Без комуникация няма реална музика. Цялата система на музикалната комуникация влияе на структурата на музикалното произведение [10:178-194; 11:116-120]. Характеризират я следните особености:

- Степен на диференцираност или на неразчлененост на комуникативните роли и разпределението им между участниците в комуникацията; в ситуацията на общуване това са композитор, изпълнител, слушател; а в условията на „битие“ на самото произведение – редактор, звукорежисьор, саунддизайнер и др.
- Значение на насоченост към конкретна аудитория слушатели, със свои потребности, интереси, подготовка, характер;
- Различни организационни форми и съответни способности за възприемане на музика (свойствено възприятие или „фоново“, приложна музика и др.)
- Значение на средствата за комуникация – непосредствено или опосредствено общуване.

Така аргументираните особености в една или друга степен влияят на реалното построяване и съществуване на музикалното произведение чрез съответна музикално-изпълнителска дейност. С диференцирането на ролите „композитор – изпълнител – слушател“ получават развитие важни нюанси в отношенията между тях като участници в комуникативния процес. В музикално-изпълнителската дейност се осъществява удивителна среща на три активности: композитора и изпълнителят се стремят да се изкажат, да предадат на слушателите своите идеи, мисли, чувства. Слушателят „поглъща“ поднесеното му, но и той може да е активна страна – търси удовлетворение, анализира, оценява степента на майсторството и таланта на другите в този процес. Съотношението на тези активности може да е различно: психологическа дистанция между композитор (изпълнител) и слушател; автокомуникативна насоченост на общуването – обръщане към себе си, към собствените преживявания повече, отколкото към събеседника в музикалната комуникация. Немалко примери за различни ситуации на комуникация в музикално-изпълнителската дейност могат да се дадат, защото комуникативната функция в различните ситуации се проявява по различен начин. Но точно тя определя степента на интереса към нея на слушателя, в резултат на което някои творби се ползват с голяма популярност, други – не [11:121-123].

В системата на музикалното общуване при музикално-изпълнителската дейност особено място заема невербалната информация, предавана от изпълнителя към слушателя чрез средствата на музикалната реч и изпълнението. Използвайки класификацията на В. Морозов [14], могат да се аргументират девет вида невербална информация, психологически предавана и възприемана: емоционална, естетическа, индивидуално-личностна, биофизическа, социално-групова и типологическа, психологическа, пространствена, медицинска, странична.

Емоционалната информация характеризира емоционалното състояние на изпълнителя при музикално-изпълнителската дейност: радост, печал, гняв, страх, удивление и др. За характеристиката на емоционалната импресивност (способността на

човек адекватно да възприема емоционалната информация) се използва понятието емоционален слух. Ако фонетическият слух обезпечава способността да се възприемат вербалните смислови съдържания на речта, то невербалните послания на изпълнителя – емоционалните отенъци на музикалните звуци, сътворени от неговото изпълнение – достигат до адресата именно чрез емоционалния слух.

Естетическата информация, даваща несъмнено значима психологическа характеристика за човека, носи оценъчен характер, изразен вербално с модалностите харесва ми/не ми харесва, приятно/неприятно, нежно/грубо, чисто/неточно и др. Важна нейна особеност е образността и метафоричността. Естетическите характеристики на музикалното послание в общуването са както чисто акустически (звънък – глух, силен – тих... тон и изпълнение...), така и взаимствани от други области на сензорните усещания – зрителни (ярък – блед, светъл – тъмен), кожно-тактилни (мек – твърд, топъл – студен), двигателни (лек – тежък), даже вкусови (сладък) т.н. Слушателят може да даде на изпълнението даже нравствени категории – благороден звук. Възможно е невербално да се предаде музикално изпълнение, описано с физиологически отенъци – напрегнато, свободно, вяло. Освен това, американски и немски психолози са доказали връзката на външно красивите и симпатични изпълнители с въздействието им в общуването при музикално-изпълнителската дейност – вдъхват повече доверие, уважение, симпатия, често им се прощава екстравагантно поведение и/или някои неудачи. Това само потвърждава голямото значение на естетическата информация в процеса на музикална комуникация.

Често емоционалната и естетическата информация се обединяват под общия термин емоционално-естетическа, поради своята близка природа. Игрят важна роля при създаването и предаването на музикалния образ на музикалното произведение, придаващи му ярка индивидуалност.

Индивидуално-личностната информация в общуването при музикално-изпълнителската дейност позволява оценяването и разпознаването на изпълнителя и неговата интерпретация по специфични характеристики на неговото музикално послание, поради високата му специфичност и практическа неповторимост. В музикалното общуване се разкрива зрялост – незрялост на изпълнението, майсторство – дилетантност, както и психофизиологични особености на личността – тип нервна система, темперамент, възраст, даже пол.

Биофизическата информация включва полови, възрастови особености на изпълнителя, ръст, тегло, т.е. биофизически критерии. Това невинаги е възможно при аудио-възприемането на музика, само от запис. Адекватността на възприемането на тази информация се определя от социалния опит на слушателите.

Медицинска информация отразява състояние на здравето на изпълнителя предимно опосредствано – чрез психиката: общ тонус, подтиснато психично състояние. Понякога и при някои видове музикално-изпълнителската дейност това може да се случи и директно: затруднено дишане, нарушени артикулационни процеси, фонаиатрични проблеми при вокалното изпълнителство, нарушение на силата и тембъра на звука и др.

Психологическата информация обхваща широк кръг от личностни характеристики на човек: воля, темперамент, неискреност, екстраверсия-интроверсия, достойнство, превъзходство и мн. др. Освен че самото изпълнение може да даде информация за личността на артиста, изпълнителското му майсторство допълва с невербални средства вербалния смисъл на музиката, изразяваща такива послания.

Между обекта в общуването (изпълнителя) и неговия субективен образ у слушателя има два блока посредници – обективните свойства и характеристики на музикалното изпълнение и субективната оценка на слушателя. Схемата е следната: обект-артист (обективни свойства) – изпълнение (обективни свойства) – субект-слушател (субективна оценка на слушателя) – образ на изпълнителя у слушателя (субективен образ).

Информацията за пространственото разположение на изпълнителя спрямо слушателя (ляво, дясно, разстояние, движение,) е важна във връзка с това, че в основата на пространственото възприемане стои бинауралният механизъм на слуха (възприемането с двете уши). Важно психологическо свойство в тази връзка е и т. нар. ефект на насоченото внимание: способността съзнателно да изберем обекта на възприемането – избирателно пространствено възприятие, обостряне на слуха.

Социално-типологическа информация носи най-ярко вокалното изпълнителство – националност, национални особености, диалект, жизненни ситуации, социално-йерархически особености, разкривани в интонацията. По ярки характеристични белези е възможно, най-често от професионалисти, разкриването и на национални изпълнителски школи във всички видове музикално-изпълнителска дейност.

Страничната информация при общуването може да бъде от различен характер, несвързани с личността на артиста. Например при сценични изпълнения, видеозаписи и някои аудиозаписи е възможно генерирането на информация за епоха, обстановка, среда, местонахождение и др. При звукозаписната индустрия вече се разпознават студиа, саундизайнери, саунд-модули и друг дигитален инструментариум.

Тези особености оформят и основните параметри на специфичната комуникативна компетентност на бъдещия музикален педагог. Той е призван да осъществява сложната комуникативна функция на музикалното изкуство чрез:

- информационно-комуникативна компетентност – ЗУК за предаване на закодираната с изразни средства на музиката информация (звук, форма, съдържание);
- емоционално-комуникативна компетентност – ЗУК за предаване на чувства и емоции;
- образно-комуникативна – ЗУК за пресъздаване на художествен образ.

Комуникативната компетентност се свързва с основните комуникативни практики в професионалната подготовка на педагога-музикант, както и с педагогическия ракурс на музикалната комуникация.

В съвременното хуманитарно знание се утвърждава системният подход към художествената комуникация (М. Каган). Според определението на А. Якупов, музикалната комуникация е „открита, сложно организирана система, обезпечаваща циркулирането на нееднородна (слухова, визуална и др.) информация в обширното пространство на времето, обхванато от музикалната култура [22]. Музикалната комуникация, според позицията на Д. Кирнарская [5:49], е процес на пораждање, транслиране и разбиране на съдържанието на музикалната реч. Основни съставляващи на тази система са музикалното творчество, музикалните произведения и музикалното възприятие. В сферата на образованието централна ос на музикално-комуникативния процес е потреблението (възприемане, осмисляне, интерпретация) и оценката на музикалните ценности, а спецификата му се свързва с умението да се разбира музикалния език и да се преживява това, което с него се транслира [12:129-131]. В резултат на това, в образователен аспект, музикалната комуникация може да се

определи като начин за художествено общуване, взаимодействие с музика, позволяваща на човек да опознае света и себе си в този свят. Специфично за нея е способността да пробужда отклик, „душевно-духовно движение“, явяващи се резултат от взаимодействието на изпълнителя, слушателя със самото произведение.

Основните видове комуникативна дейност на бъдещия музикален педагог, основните комуникативно-образователни практики са:

- възприемане, слушане на музика, слушателска интерпретация на музика (реализирана и в словесни образи);
- комуникационна музикална риторика – умение да се вербализира музикално-комуникативната информация (да говориш за музика);
- невербална комуникация – при интерпретиране на музика (девет вида, разкрити по-горе).
- Комуникативната личност на бъдещия музикален педагог включва следните три параметри:
- мотивационен – лични потребности за музикално-художествено общуване (с композитора, изпълнителя, други субекти в процеса на възприемане, изпълнение на музика);
- когнитивен – наличие на знания за спецификата на музикалния език и изразителните възможности на музиката, обезпечаващи адекватно възприемане и изпълнение на музикално-съдържателната информация, а също и самоанализ на вътрешните рефлексивни процеси под въздействие на музика;
- функционален или операционен – практическа реализация в професионална дейност на музикално-граматическа (музикално-езикова), музикално-речева, музикално-естетическа и музикално-риторическа компетенция.

Това обезпечава продуктивно владение на музикалната реч, проявяващо се в способността да изразяваш себе си чрез езика на музиката и да разбираш неговия смисъл в музикалната реч на другите; в построяването на речеви конструкции и дискурси в съответствие със семантичното поле на значение на музикалния образ и правилата на словесното творчество. Това позволява музикално-комуникативната компетентност да се дефинира като обезпечаваща адекватното възприемане и предаване на музикално-художествена информация в конкретна ситуация на музикална комуникация. Нейни съставни елементи са: знания и умения за осъзнато и емоционално възприемане на музика; знания и умения за творческо слушане (слушане с мислене, а не просто пасивно възприемане); знания и умения за интерпретиране на музикално съдържание; знание и умение за оформяне в съзнанието на музикален образ на прослушана музика в съответствие с нейните жанрово-стилови особености и характеристики; владение на навици за художествено-естетически и отчасти музикологически анализ на музикално произведение; умение да се вербализира музикално-комуникативната информация писмено и публично. Разбира се, тя е комплекс от личностни и професионално значими качества, позволяващи на бъдещия учител по музика да бъде субект на комуникативно взаимодействие в различни музикално-комуникативни практики – възприемане, разбиране и вербализиране на музикалната реч.

REFERENCES

1. **Arend, H., 2000:** Аренд, Х. Vita Activa или О деятельной жизни. СПб., Academia.

2. **Burtowaya, N., 2004:** Буртовая, Н. Коммуникативная компетентность личности и социально-психологические факторы ее развития (на примере студентов-будущих педагогов-психологов). Диссертация, Томск.
3. **Emelyanow, Y., 1995:** Емельянов, Ю. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. М.: Просвещение.
4. **Jukov, Y., Petrovskaya, L., 1991:** Жуков, Ю., Л. Петровская, П. Растянников. Диагностика и развитие компетентности в общении. М.: Изд-во Московского университета.
5. **Kirnarskaya, D., 1989:** Кирнарская, Д. Музыкально-языковая способность как компонент музыкальной одаренности. Вопросы психологии, 1989.
6. **Kompetentnost 2006:** Компетентность и проблемы ее формирования в системе непрерывного образования (школа – вуз – послевузовское образование). Актуальные проблемы качества образования и пути их решения. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов.
7. **Krusteva, A., 2006:** Кръстева, А. Комуникативната компетентност като иманентна част от професионализма на педагога. Начално училище, №2.
8. **[Kuhina, T., 2003:](#) [Кухтина, Т.](#)** О творчестве и воспитании музыканта-исполнителя. В: *Процессы музыкального творчества. Вып. 6. М., РАМ им. Гнесиных.*
9. **Markova, A., 1996:** Маркова, А. Психология профессионализма.
10. **Medushevski, V., 1980:** Медушевский, В. Восприятие музыки. М., Музыка.
11. **Medushevski, V., 1976:** Медушевский, В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки, М.
12. **Mironova, M., 2011:** Миронова, М. Содержание музыкально-коммуникативного образования учителя музыки в ВУЗ-е. Человек и образование, №1.
13. **Moreva, N., 2002:** Морева, Н. Комуникативната компетентност на бъдещия преподавател като съставна част на педагогическото му майсторство. Предучилищно възпитание, № 10.
14. **Morozov, V., 1998:** Морозов, В. Искусство и наука общения: невербальная коммуникация. М., ИП РАН, Центр „Искусство и наука“.
15. **Rasheva-Merdjanova, Y., 2005:** Рашева-Мерджанова, Я. Комуникация и компетентност – еволюционна гледна точка. Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс, София, Булвест 2000.
16. **Ruskova, Y., 2014:** Рускова, Я. Психология на музикално-изпълнителската дейност. В: А. Атанасова-Вукова. Музикална психология, Шумен.
17. **Ruskova, Y., 2015:** Рускова, Я. Професионализмът на бъдещия учител по музика. Антос, Шумен.
18. **Semyonov, V., 1995:** Семенов, В. **Искусство как межличностная коммуникация:** социально-психологическая концепция. СПбГУ.
19. **Toceva, Y., 2010:** Тоцева, Я. Педагогическа реторика и педагогическа комуникация. Реторика и комуникации.
20. **Cheremisin, A., 2010:** Черемисин, А. Музыкально-коммуникативное событие: сущность и структура. В: Аналитика культурологии, №16.
21. **Yakovlev, V., 2010:** Яковлев, В. Теоретическая модель формирования музыкально-исполнительской компетентности будущего учителя музыки. В: Ученые записки, 2010, 2(14).
22. **Yakupov, A., 1995:** Якупов, А. Музыкальная коммуникация. Автореферат, М.

23. **Hutmacher, W., 1997:** Key competencies for Europe. Report of the Symposium Berne, Sultezland 27-30 March, 1996. Secondary Education for Europe. Strasburg.

SOCIOBRAINS